

Tardor 2017

Literatures del món, uniu-vos. Manuel de Seabra o l'internacionalisme humanista

Jordi Cerdà

Hi ha qui va dir que Manuel de Seabra inventà la literatura catalana per al públic lector portuguès. Considerant si n'havien arribat a ser, d'escadusseres, les traduccions del català al portuguès, hem de reconèixer que la irrupció significativa (i informada) de la literatura catalana a Portugal va arribar amb ell. Ara bé, no en copsariem del tot la recepció si isoléssim els títols catalans de la resta de traduccions i mediacions culturals que va fer, sobretot al seu país a la dècada dels setanta. El seu «invent» sempre va anar acompanyat d'una remor ideològica manifesta i persistent. El traductor, deia Saramago, té l'alta responsabilitat de convertir una obra que pertany a una literatura nacional en una obra universal. I, efectivament, la trajectòria de Seabra posa de manifest una tasca tenaç de convertir la literatura en un patrimoni comú de la humanitat.

Seabra va tenir des de la més tendra joventut unes conviccions universalistes de pedra picada. L'esperantisme, primer combinat amb el fraternalisme republicà i després amb l'internacionalisme marxista són claus imprescindibles per entendre la seva praxi traductora. Com ell mateix va explicar diverses vegades, va ser el fil esperantista que el va fer sortir de la Lisboa salazarista, la de l'equívoc *Português Suave*, per saltar a la Barcelona franquista dels anys cinquanta. A la capital catalana hi va ser acollit en un cercle esperantista i catalanista en què va tenir una llibertat que, com ell mateix va reconèixer, no havia trobat a Portugal. Pocs anys abans, havia contactat amb l'esperantista català Delfí Dalmau Gener, el qual col·laborava amb Antoni Ribera, fill del lusòfil Ignasi Ribera Rovira; ràpidament Seabra es va convertir en el corresponsal a Lisboa de l'efímera revista *Occident* (1949-1950) d'Antoni Ribera. A Lisboa, Seabra i una colla d'amics havien muntat la també efímera revista *Neo. Cadernos literários*, que pretenia publicar alternativament números dedicats a la literatura portuguesa del moment i dossiers sobre altres tradicions. El número dos de *Neo*, de desembre de 1952, es va dedicar exclusivament a la literatura catalana i disposava d'un elenc important d'escriptors tant de l'exili exterior com de l'interior. Seabra, doncs, abans de trepitjar Catalunya, ja disposava de contactes entre el més granat de la literatura catalana del moment. Prou perquè dos anys després amb Antoni Ribera publicqués l'antologia *Os melhores contos catalães*, segurament l'aportació més important d'aquest primer període d'acostament entre la cultura catalana i el públic lector portuguès.

Si examinéssim amb més profunditat el que significa l'esperantisme, la seva lluita contra qualsevol imperialisme lingüístic, podríem copsar les bases ideològiques de Seabra i dels seus companys. M'agradaria esmentar-ne un d'heterodox empedreït, esperantista entre moltes altres coses, que va morir a l'octubre, pocs mesos després que el seu amic Seabra: António de Macedo. Reconegut sobretot com a representant destacat del *Novo Cinema Português*, entre la seva filmografia hi destaca *O princípio da Sabedoria*, llargmetratge inspirat en el conte de Pere Calders que Seabra, és clar, havia traduït al portuguès, i que es va estrenar no pas en un any qualsevol, sinó el 1975. Enguany a Sitges li van retre homenatge perquè és un dels precursors a Portugal del cinema fantàstic, un gènere, ves per on, que l'aproxima de retruc a Antoni Ribera. També és Macedo que va dedicar tot un assaig, entre filosòfic i espiritualista, a la poesia de Fèlix Cucurull (*Da essência da libertação*, 1961).

Cucurull és l'altra peça imprescindible de l'engranatge de relacions entre Catalunya i Portugal: fa d'agent del catalanisme a Portugal i del lusitanisme a Catalunya des d'un utopisme exogen que busca incessantment la fraternitat entre els pobles. Al final dels anys cinquanta i al començament dels seixanta, les traduccions que van arribar de la nova literatura portuguesa i que pretenien trobar un públic cada cop més ampli van ser majoritàriament seves. Entre les seves primeres obres publicades a Portugal hi trobem *Antologia do conto moderno* (Coïmbra, 1959), que disposa de la traducció i del prefaci de Manuel de Seabra. Qui, si no?

No és anar gaire errat d'osques situar Seabra (i Fèlix Cucurull) en aquell nou humanisme que es propugnava als anys cinquanta per tot Europa. Nou perquè pretenia impugnar l'humanisme elitista i metafísic de l'Europa d'entreguerres, i perquè incorporava un programa estètic -i sobretot ètic- vinculat a un nou realisme. Les consignes de Louis Aragon o d'un Roger Garaudy que advocaven per *un realisme sans rivages* ressonaven amb aspiracions universals i universalistes, i havien d'interpel·lar de manera especial cultures marcadament imperialistes com la portuguesa. Un (també) nou pacifisme sorgia en plena guerra freda i cohesionava una intel·lectualitat d'esquerres, sovint instrumentalitzada pel bloc soviètic. Seabra i Cucurull, per exemple, són al darrere de *Poetes portugueses d'ara* (Palma, 1961), iniciativa de Llorenç Vidal Vidal, poeta i, sobretot, activista pacifista mallorquí.

Seabra no va ser, al seu país, només el traductor del català. Va ser, en un moment concret, el traductor de la poesia de Mao Zedong. Els poemes del pare de la revolució xinesa van esdevenir un èxit editorial sense precedents en un país, Portugal, on el maoisme disposava d'un sensacional suport social i intel·lectual (Un dels falcons de la tecnòcrata Europa actual, José Manuel DurãoBarroso, va militar, per exemple, en les seves files.) La traducció va aparèixer a l'editorial Futura (1972) i en va arribar a vendre 20.000 exemplars -l'edició catalana de la *Poesia Completa*, també a càrrec de Seabra i molt més modesta en vendes, és del 1976. L'any 1974, el de la Revolució dels Clavells, va aparèixer al mercat portuguès *A pele de touro*, de Salvador Espriu. Víctor Martínez-Gil ha estudiat detalladament les circumstàncies d'aquesta edició i ha publicat les cartes que Espriu va enviar a Seabra en el procés d'elaboració de la traducció. És de justícia afirmar que Espriu, de la mà de Seabra, va tenir un impacte notable entre els lectors i la poesia que es feia en aquell moment tan crucial a Portugal. Per fi la crida ibèrica de *La pell de brau* ressonava, una mica en diferit, en l'altra gran llengua peninsular i completava la cartografia que el poeta català havia traçat.

Aquells anys Seabra també va ser molt celebrat per posar a disposició del públic lector portuguès antologies de diverses tradicions amb aquell inconfusible regust ideològic de l'època. Són responsabilitat seva les antologies de la literatura cubana revolucionària o la de les emergents literatures africanes enfebrades pels processos de descolonització. De jove havia maniobrat entre gramàtiques i diccionaris de rus, i durant els anys d'efervescència revolucionària portuguesa va començar a acceptar-ne traduccions i hi va assolir un destacat protagonisme. Les seves versions de Maiakovski al portuguès van obtenir una gran difusió, i poc temps després van tenir la rèplica al català amb la contribució de Joaquim Horta. Va ser guardonat amb el Premi Gorki de la Unió d'Escriptors de la URSS o el Prémio Calouste Gulbenkian per la *Filha do capitão*, de Puixkin. I, en el paper estricte de mitjancer, cal recordar que Seabra amb Egito Gonçalves (un altre poeta portuguès amb lligams importants amb Catalunya) van viatjar oficialment, com no podia ser d'altra manera, per la Unió Soviètica en representació de *l'Associação de Escritores Portugueses*. D'aquest període també n'és una *Antologia da novíssima poesia norteamericana*, en què tenien un protagonisme destacat la generació -ja no tan nova en aquell moment- Beat; a Londres havia quedat enlluernat per les accions poètiques d'Allen Ginsberg. Potser, doncs, no és tan estrany que la primera traducció al català d'*On the road*, de Jack Kerouac, fos precisament seva.

I al costat d'aquestes tradicions tan ajustades a un públic delerós d'un pensament radicalment crític que acabava de sortir de la dictadura feixista més llarga d'Europa, va incorporar antologies que el

singularitzen i que evidencien el seu contacte amb Catalunya. Destaco l'*Antologia da poesia provençal*, feta conjuntament amb Louis Bayle, títol que dissortadament és absent en els repertoris d'estudis occitans. Bayle és un nom que apareix sovint entre les relacions de la literatura catalana amb la francesa i l'occitana. Traductor de Josep Carner o d'Agustí Bartra, també va tenir una relació personal amb Antoni Ribera, per mitjà del qual va arribar a Seabra. Arran d'aquesta col·laboració, el portuguès va acabar sent membre del Felibritge i va participar en les festes de la Santa Estela a Toló.

En un altre indret ja he parlat a bastament de l'*Antologia da poesia visual europeia*, que va signar amb Josep M. Figueres. És una altra incursió que pot semblar aliena als interessos centrals de Seabra, però que de seguida mostra una sèrie de pulsions que posen en evidència el seu segell. La poesia visual es presentava com la nova *Weltliteratur* de l'era del signe, una poesia supranacional que volia erradicar l'imperialisme de les grans tradicions. I també palesa un cop més el rendiment que Seabra sap treure de les seves connexions catalanes. En aquesta antologia de poesia visual, embolcallada amb una extraordinària coberta de Joan Rabascall, hi són representats tretze poetes catalans d'una nòmina de seixanta-set d'uropeus. Tot i això, l'antologia que manifesta amb més claredat una operació d'internacionalització de la jove poesia catalana és *Antologia da novíssima poesia catalã*, apareguda el 1974. Seabra havia contactat personalment amb la jove poesia catalana del moment, sobretot amb els qui integraven la redacció de *Tarotdequinze*. Segurament no és l'antologia que molts d'aquest joves haurien volgut: més perfilada, més definida en les intencions. Però té l'interès innegable de registrar un corpus a partir de cinquanta-nou poetes en un moment únic de canvis polítics i estètics.

El 1974 es va embarcar en una altra aventura: *Pasárgada*, una revista codirigida amb l'editor Carlos Fonseca e Silva i amb seu a Lisboa. En va aparèixer un sol número, que dedicava un dossier als escriptors portuguesos durant la Revolució dels Clavells. Hi trobem textos de Joan Brossa, de Melo e Castro, de Fernando Assis Pacheco o de Gabriel Aresti, que hi va publicar cinc poemes inèdits just després de la seva mort. Les literatures dels pobles d'Ibèria, amb cadascuna de les seves expressions lingüístiques, feien cap en aquesta revista, que no volia perdre de vista la voluntat de crear una comunitat lectora multilingüe. A més de la iniciativa d'instituir un premi de contes, *Pasárgada*, també multilingüe, i que va quedar nonat, s'hi apuntava el projecte d'una llibreria per vendre per correspondència les novetats literàries que s'hi ressenyaven. Bona part dels llibres ressenyats (i dels ressenyadors) eren els joves poetes catalans a qui la revista oferia l'oportunitat de saltar les fronteres lingüístiques.

Pasárgada no va passar d'un número i m'imagino que en aquesta llibreria protovirtual es devien vendre pocs llibres, o potser cap. Tampoc no hi van aparèixer algunes de les traduccions que Seabra mateix o la premsa del moment consignaven: traduccions de Joan Oliver, d'Oriol Pi de Cabanyes o de Teresa Pàmies. Perquè la realitat, farcida de crisis econòmiques i desencisos polítics, no es va acabar d'ajustar prou a un intel·lectual que, com ell mateix es va definir, era un *outsider* contumaç i va exercir l'insòlit dret a anar sol amb totes les seves conseqüències.

Durant els vuitanta i noranta va anar publicant traduccions, assumint encàrrecs editorials diversos o fent l'ímproba tasca de redactar diccionaris. Tampoc en aquest període no va deixar mai una de les seves dedicacions: la d'escriure novel·les. Carles-Jordi Guardiola, un dels editors amb qui més va treballar, ha dit que el projecte narratiu de Seabra no va acabar de trobar el seu públic. Sempre es va voler considerar bàsicament un escriptor. I en dona testimoniatge el gruix important de novel·les i també de poesia que ens ha deixat publicat.

El seu darrer llibre, *Os revolucionários*, és un aplec erràtic de perfils biogràfics d'«homens e mulheres que arriscaram a vida para que o mundo fosse um lugar melhor e mais justo para viver.» El darrer retrat és, de fet, un autoretrat; hi descriu la seva activitat professional: «exerceu as mais

dísparos profissões em muitos lugares do mundo. Jornalista em Londres (BBC) e Barcelona (Avui). Romancista, poeta, ensaísta e tradutor para português. Organizador de antologias de autores portugueses, catalães, chineses, provençais, norte-americanos, africanos, cubanos, russos e ingleses». A diferència de la majoria de revolucionaris que omplen las pàgines d'aquest llibre, Seabra va morir al llit. El seu combat era la consulta de diccionaris i el tecleig de la màquina d'escriure amb el convenciment que així lluitava per un món més just. I gràcies a aquesta revolucionària convicció, la literatura catalana, aquell «invent» de Seabra, és una mica més universal.